

Ключевые слова: роман, образ, образ-символ, образ героя, структура, аналитическое художественное мышление.

Віра Качмар, канд. філол. наук (Івано-Франківськ)
УДК 83-31
ББК 83.3 (4 УКР)

Характер хронотопу в наративі повісті «Зірка» Богдана Лепкого

У статті висвітлюється естетична функція категорії часу і простору в художньому світі повісті «Зірка» Богдана Лепкого, простежується роль хронотопу в утворенні органічної, за сюжетно-композиційними структурами, повісті. Особлива увага приділяється ролі часу в моделюванні психічного стану героїв.

Ключові слова: час, простір, художній світ, хронотоп, наратор

Vira Kachmar Chronotope character in the narrative "Zirka" by Bogdan Lepky

This article deals with the aesthetic function of time and space categories in artistic world of the novel «Zirka» by Bogdan Lepky, also it traces the role of chronotope in creation of organic and slyzet-compositional structures of the story. The special attention is paid to the time role in modeling the psychic world.

Key world: time, space, artistic world, chronotop, narrator.

До найкращих епічних полотен Богдана Лепкого повоєнного періоду слід віднести повість «Зірка», яка, за словами О.Петраша, «неповторна у прозовій спадщині письменника і, як нам здається, майже немає аналогів у тогочасній галицькій прозі»[3,123].

Лепкий порушив болючу тему боротьби за існування комбатантів УГА, доля яких розкидала по різних країнах. І хоча повість має підзаголовок, що вказує на її хронологічні межі – повоєнні роки, однак у ній не раз оживають події воєнного часу, які ретроспективно відображаються крізь призму спогадів персонажів чи в авторських відступах. Красномовним прикладом стають рефлексії та візії сотника Петра Пилипця, за допомогою яких зображується широка картина життя, відтворюються ідейно-філософські прозріння героя, що надають повісті напруженості, а

сюжету – стрибкоподібного характеру. Варто навести приклад такої перспективи: «Кілька акордів, як спомин недавнього бою, кілька пасажів, як свист невтихаючого степового вітру, і мотив повторюється, ще раз, але чимраз слабше й виразніше, буцім похід відходить чимраз далше і розливається у просторі, – в тім самім, у яким розливались великі сні о славі Карла дванадцятого і, може, ще більші задуми Наполеона» [2,505].

Повістяр художньо й майстерно оперує часопросторовими координатами художнього світу, внаслідок чого розкривається передісторія героїв, подій, багатовимірно змальовуються характери людей, панорамно охоплюється світ. Цим зумовлюється і панорамна наративна стратегія повісті, прагнення митця об'ємно висвітлити епоху, яка визначила вчинки, долю людей, учасників визвольних змагань за державність України. З цією метою наратор змінює часові площини, перемижує часові шари, окреслюючи онтологію героїв. А тому спогади постають не як послідовні картини минулих подій, не як викінчена вставна новела, а як уривчасті, хронологічно зміщені епізоди, враження, емоційні стани. Розповідач охоче вдається до психологічного паралелізму, зіставляючи природу й мінорний настрій героя. Відтак актуалізується фольклорна знакова роль осені як символу згасання, смерті, нетривалості земного розквіту. Наратив наповнюється елегійними настроями, а іноді іронією: «Надійшла осінь зразу приваблива, багата в краски, звуки й настрої. Вдумлива й освідомлена, як гарна молодиця, що наближається до сорокового року життя, а по двох-трьох тижнях хмуро ока, каправа і сварлива, як жінка по п'ятдесяті» [2, 577].

Розповідач вдається до символіки, навіть персоніфікації явищ природи. В художній палітрі митця образи-символи відіграють конструктивну роль у семіосфері повісті. Більше того, за Б.Лепким, символ означає іманентний процес творення, зокрема слова. «Синтеза природи, її життя в красках і звуках, – зауважував Михайло Яцків, – се не забавка. При описах треба персоніфікації руху, великого почуття малярства і музики; писане слово тут рветься, тріскає – треба просто творити його, схоплювати комплекси красок, компанувати акорди...»[1,57]. Колір певним чином матеріалізує картину світу, унаочнює її. Гетеродієгетичний наратор часто увиразнює основні опозиційні пари через контраст

світла і тіні, сонячних і похмурих барв. У химерному, хронологічно несподіваному перебігові асоціацій поєднуються спогади та пейзажні етюди. Таке протиставлення бачимо при зустрічі двох колишніх фронтових товаришів, два антиподи – доктор Барило і колишній сотник Пилипець. «Ладо їв, бо хазяйка припрошувала, пив, бо господар чоломкав ся чаркою і «стару войну» пригадував, але чув, що йому якось не так, як треба...

Ладо відвернувся до вікна. Дивився на зелений садок, на синє небо, на мальви й соняшники, на журавля над криницею, що шию високо верх дерев знімав, і на курей, що вигрівалися до сонця. Дивився і в душі говорив до себе: «все як там, на Україні» [2,494]. Часопросторовий образ України в художньому світі повісті є лейтмотивним і семантично багатовимірним, він есплікується то через аналептичні епізоди, то через асоціативну низку образів, марення, візії, спогади-напливи.

Минуле абсолютизується, підноситься до сакрального рівня. Пошуки духовних цінностей у колишньому, осмислення його як джерела душевних сил, розради у стражданні зближують світовідчуття героїв Б.Лепкого й Ольги Кобилянської («Апостол черні»). Вони виявилися близькими у розумінні і оцінці історичної правди. Як справжні митці художнього слова, занурюючись у сучасне буття героїв, передбачили майбутнє.

Художній дискурс Б.Лепкого наповнений модерними віяннями, нарративними прийомами, символікою, що зближує прозаїка з художніми шуканнями митців-символістів. Концептуальна настанова символізму на осягнення духовної сутності внутрішнього світу персонажів простежується і в атмосфері повісті «Зірка», зокрема в широкому залученні християнської образності й символіки: окремі фрази, епізоди, ремінісценції з Біблії.

Для головних персонажів повісті християнські звичаї – це прекрасна данність і традиція, самодостатній існуючий світ, прилучення до якого завжди є для людини благом, джерелом спокою, наснаги і духовності. Глибоку моральність різдвяної атмосфери, традиції, вірування в українські звичаї вражаюче відтворено у святкуванні Різдва. «Дідух, сніп, сіно, все, як звичай велить. Нагадується батьківська хата, як то ми там до святої вечері колись сідали, нагадуються ті, що їх уже нема.<>. Заграв «Дивна

радість стала», найкращу коляду в світі... Концерт, який тільки раз у рік буває і якому рівного нема. Це не звуки, а спомини зливалися до купи, спомини всіх різдвяних свят від малої дитини»[2,617]. Кожний із згаданих персонажів має свій індивідуальний час. Для Лада і Зірки – майбутнє, для тітки – тільки спогади і втіха за щастя молодих. Таким чином, художній час – це складне переплетення часу епічного (час оповіді), драматичного - час персонажів), міфологічного (час вічного).

Мотив невинного потоку часу, мінливості пережитого у Б.Лепкого пов'язані з проблемою втрачених, зруйнованих ілюзій. Трагічне відчуття неблаганної плінності, минущості, грандіозних подій, коли герої боролися за незалежну Україну, незбіг бажаного й дійсного наратор передає через сон, в якому події відбуваються в теперішньому часі: «Повіяв вітрець,зашуміли листки, понесло подихом молодечих літ. Хто не жалує за ними? Хто не згадує їх, тих юних днів, днів весни, що минули, як сни і не вернуться»[2, 558]. Така трагічна швидкоплинність, мінливість руху є для письменника доміантною ознакою живого життя. Проте іншого трактування потребують спогади воєнних днів. За допомогою прийому напливів, сну, видінь оповідач майстерно відтворює складне плетиво подій, коли герої, не шкодуючи свого життя, гинули, навіки залишившись в окопах. При цьому у возіях фокального персонажа одна подія замінює іншу, бо вже постають похмурі картини перебування Петра Пилипця в концтаборі інтернованих.

«І знов зачали йому поперед очі снуватися всілякі дияволи, поляпані кров'ю стіни... Пригадалися товариші, засипані на бойовищу землю»[2,554]. Наратор-усезнавець застосовує такі наративні прийоми, як аналепсиси, картини-видіння, марення-спогади, за допомогою яких розгортаються різноманітні варіації просторово-часових відношень, що висвітлюють психологічний стан персонажа, розкривають його потаємні думки. Така топіка окреслює образ Пилипця як справжнього патріота, якому притаманні риси кращої частини стрілецтва. Автор зазначив, що це відгомін нової хвилі «кривавих змагань за волю й незалежність, за єдність роздертого на частини народу»[2,23].

Символіка повісті «Зірка» насамперед зумовлена уподобаннями митця, його світосприйманням, бо кожне значення

образу-символу звернене у глибини архетипів підсвідомого. Подібні міркування висловлює М.Жулинський, відзначаючи, що Лепкий – це поет сповідальної тональності, образного самовираження, тонкий і чутливий лірик. Майстерний словесний живописець природи. Але водночас він і суворий реаліст, тверезий аналітик дійсності. Прикметно, що наратор виступає не тільки майстром умовно-символічного вислову думок, а й уважним спостерігачем, який проводить певні аналогічні висновки. Зокрема, в епізоді, коли Ладо перебуває в кав'ярні, наратор застосовує прийом внутрішньої фокалізації, відтворює роздуми персонажа над долею тих українських пристосуванців, що опинилися на Закарпатті. Промовисто слугуватимуть такі слова-роздуми: «Коли б так був малярем, а не музиком, то нарисував би цілу галярею типів, які вдають самовпевнених, гордих на свої становища людей, свідомих своєї ваги й суспільного значення, а в дійсності душ, загулюканих бідною і недостатками, душ, що від колиски до гробу бояться власної тіни...»[2,583]. Введення в канву твору такої резюмуючої характеристики певного прошарку суспільства допомагає зримо донести синтезуючу думку. Негативні образи, зображені Б.Лепким, позбавлені всього людського, навіть звичайних імен, адже, детонат перетворюється на символ і вживається з різкою точністю й обдуманістю.

Для зображення позитивних героїв розповідач застосовує таку характеристику протагоністів, яка набуває символічності. Таке моделювання світу і героїв в ньому ґрунтується на тому, що художні символи розкриваються через асоціативні зв'язки. Наприклад, Зірка – так називали інтелігентну дівчину Марію, яка заробляла на прожиття, працюючи продавцем у кафе-молочарні. Вона є втіленням гордої і волелюбної українки, щирої і разом з тим натури поетично-романтичної. Але водночас образ Зірки набуває алегоричного звучання – стає символом національної надії. «Виглядала як квітка, що нинішньої ночі що лиш розцвілась... Каже. Що при лазаретах служила. Значить перев'язувала рани, на її руках хворі конали, пізнали пекло на землі. І наче херувим вийшла з нього ясна і чиста»[2, 579]. У таких випадках епічний нарратив наповнюється суб'єктивним рухом, притаманним ліриці. Суб'єктивно модальна оцінка пронизує тканину епічного твору. Важливим художнім засобом є і суб'єктивне сприйняття часу.

Тому в повісті Б.Лепкого важливою є не тільки часова протяжність дії, скільки форми художнього виміру.

Неабияку роль у поетиці повісті відіграють локуси, тобто локус – це менший сегмент топосу. Таку функцію, зокрема, відіграє локус цвинтаря. Очевидним є те, що з одного боку, цвинтар – це певна замкненість простору, «припинення життя», а з другого – пам'ять, піднесення духу, мрії і сподівання на майбутнє.

До рівня символу-топосу підноситься прадавній архетип води – зокрема моря, яке запам'ятовується не словесним живописом, а філософським змістом: «Снився йому височезний мур понад берегом бездонного моря. Мур повигинаний і позаламлюваний, як стіна грізної фортеці, а море чорне, як вічність...»[2,590]. У цьому контексті категорія часу набуває неординарних прикмет: час здатний поглинути сьогоденне і миттєве. Минуле і теперішнє, прямуючи у вічність.

Таким чином, символіка письменника – це реалізація авторської ідеї, підсвідомий архетип, який допомагає висвітлити суперечності навколишнього світу. Не дивно, що дійсність зображується в «Зірці» настільки об'ємно у дрібницях, що в рецепієнта виникає враження, ніби через неї «говорить» саме життя. Так, виразна предметність речей і людських характерів малюють неповторний імагінативний світ, насичений звуками, фарбами, голосами природи, яка в уявленні героїв повісті справді оживає, характеризує їхній душевний стан. За словами Ю.Лотмана, - « картина світу (маємо на увазі епічне полотно – В.Качмар), - багатшарова: вона включає в себе і міфологічний універсам, і наукове моделювання, і побутовий «здоровий глузд»...ці пласти утворюють гетерогенну суміш, як функціонує як щось єдине»[4,296].

У Лепкого міняється місцями «тепер-давно», «близько-далеко». Митець застосовує модерні моделі конструювання хронотопу, змінює просторові виміри, реконструює минулу реальність, накладаючи її на сучасну онтологію героя. Тому художній нарратив повісті поєднує у собі епічні, драматичні й ліричні структури, суміщає погляди наратора й персонажів, створюючи особливу атмосферу буття людини. Акцентуємо на двох ключових лініях, котрі, на наш погляд, є центральними в естетичній свідомості наратора: перша – трагічне сприйняття

минулого, друга – осмислення сучасного і часткове зазірання в майбутнє. Тому розповідач обирає окремі фрагменти життя персонажів, намагаючись простежити повороти долі в екстремальних ситуаціях. «Ладо мовчав... Його серце розривалося на дві половини. Одна тішилася, що їде, а друга сумувала за тим сіреньким, марненьким городком. Над котрим у його розбурханій уяві мерехтіла Зірка» [2,571]. На розповідача покладається функція розгортання послідовних подій із поступовим наближенням до точки зору дійової особи, щоб подивитися на світ очима персонажа, проникнути в його свідомість. Такий наратив часто імітує не літературні форми комунікації, а щоденник, що нагадує усну побутову розповідь. Персональний кут зору актантів підпорядковується універсальній точці зору всезнаючого наратора, а тому читач вже не знає, хто задає ту епічну рамку, через яку він дивиться на світ. І коли б не діалоги та авторські відступи, то можна було би стверджувати, що повість написана у формі щоденника, який веде головний персонаж – Петро Пилипець. Варто зауважити, що у художньому дискурсі повісті Б.Лепкого на першому плані зображується індивідуальна людина, яка існує у власних часових вимірах, а тому вона болісно сприймає розрив усіх колишніх зв'язків як вияви руйнування звичайного плину часу, ходу історії.

Отже, просторова семантика повісті «Зірка» надзвичайно різноманітна, що впершу чергу характеризує естетичну концепцію світу письменника. Передусім, це просторовий континуум України, який виражається через простір героїв, наратора й автора. Він окреслюється як динамічна структура, створюючи середовище для руху і сам змінюється, рухається; імітується від достовірного географічного простору до абсолютного ірреального, але в будь-якому випадку він залишається витвором художнього вимислу автора, квазіреальним відображенням, і міра його ізоморфізму реального простору залежить від естетичного канону, згідно з яким створюється літературний твір.

Література: 1. Богдан Лепкий – видатний український письменник. Зб. Статей та матеріалів урочистої академії, присв.120-річчю від дня народження письменника / Відповід. ред.проф. Громяк Р.Т., Ткачук М.П. – Тернопіль, 1993. – 194с.; Лепкий: *Лепкий* Б. Твори в 2 . – Т. 2 – К.: Наукова думка, 1997. – 862 с.; Петраш: *Петраш* О. Маловідома повість Б.Лепкого з повоєнного життя комбатантів (ветеранів) УГА

«Зірка» / О.Петраш // Богдан Лепкий – видатний український письменник. – Тернопіль: збруч, 1993. – С.122–129.; Лотман *Лотман* Ю. Семиосфера. Культура и взрив. Внутри мыслящих миров: Статьи. Исследования. Заметки / Ю.Лотман. – М.: Искусство, 2004. – 704с.

У статті аналізується естетическая функция категории времени и пространства в художественном мире повести «Зірка» Богдана Лепкого, прослеживается роль хронотопа у творении органической, за сюжетно-композиционными структурами, повести. Особенное внимание уделяется роли времени у моделировании психологического состояния героев.

Ключевые слова: *время, пространство, художественный мир, хронотоп, наратор.*

Дмитро Курчій, доц. (Івано-Франківськ)

ББК 83. 3 (4 Укр)

УДК 82-95+82-31+821. 161. 2

Жанрово-стильова своєрідність роману Марії Матіос «Солодка Даруся»

У статті розглядаються жанрово-стильові й проблемно-тематичні особливості твору Марії Матіос «Солодка Даруся». Роман аналізується крізь призму набутоків критиків та літературознавців.

Ключові слова: *постмодерна література, М. Матіос, історія, роман.*

Dmytro Kurchij «Revelations, the sacred wise book ...»Works of Maria Matios. The novel «Sweet Darusia»

The article envisages the genre and stylistic, problematic and thematic peculiarities of the novel “Sweet Darusia” by Maria Matios. The novel is analyzed from the point of view of many literary critics.

Key words: *postmodern literature, Maria Matios, history, novel.*

Метою пропонованої статті є висвітлення окремих аспектів творчості буковинської письменниці Марії Василівни Матіос. Аналізуються композиційна, жанрово-стильова та проблемно-тематична особливості роману «Солодка Даруся». Значна увага приділяється оцінці літературознавців, дослідників, критиків щодо одного з кращих творів української постмодерної літератури.